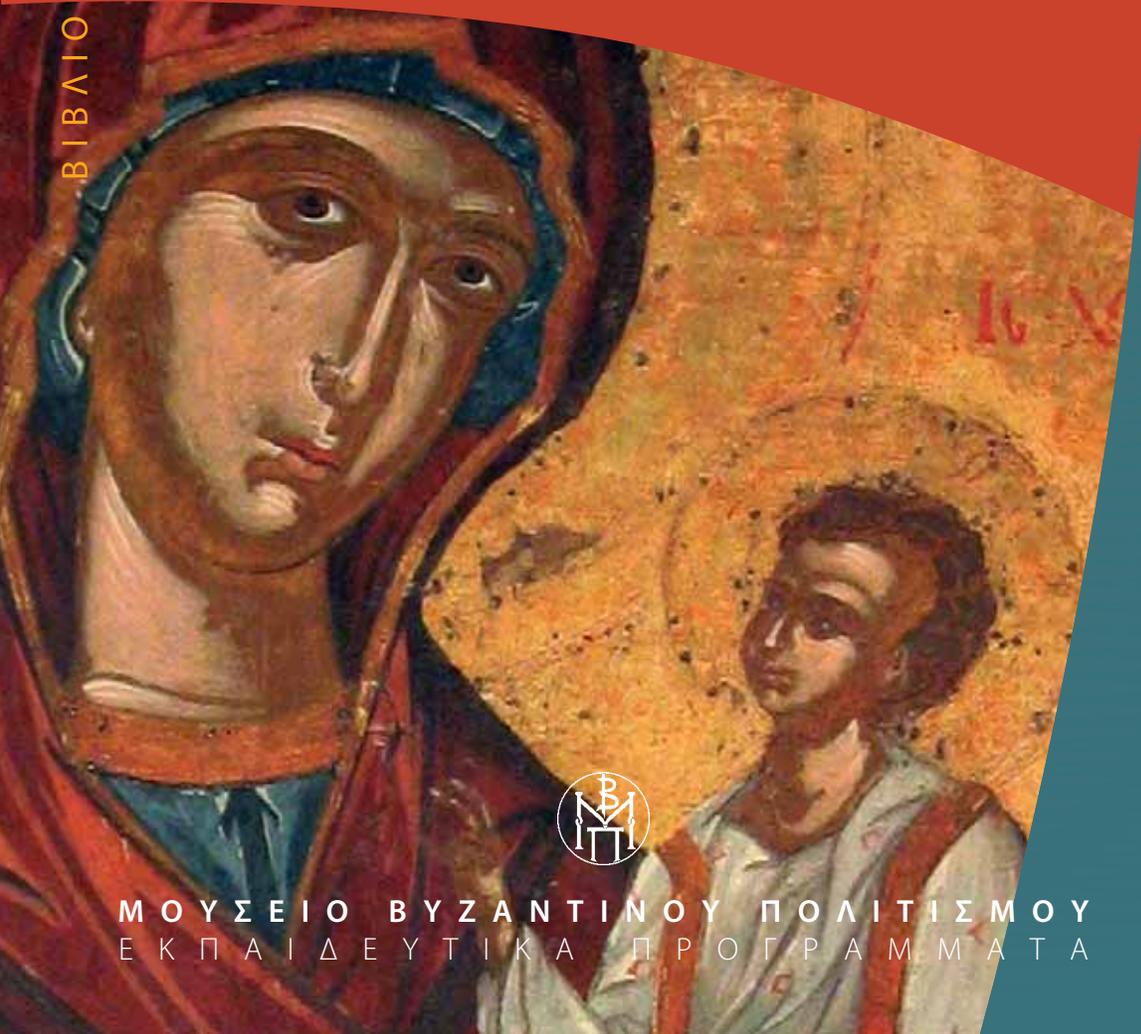

ΒΙΒΛΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ

Γνωρίζω ΤΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ

ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Γνωρίζω ΤΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ

ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα
για νήπια και μαθητές Α΄ Δημοτικού
“Γνωρίζω τις Βυζαντινές εικόνες”

ΓΝΩΡΙΖΩ ΤΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ

Βιβλίο για τον εκπαιδευτικό

Κείμενα - σχεδιασμός προγράμματος:

ΕΥΑ ΦΟΥΡΛΙΓΚΑ, αρχαιολόγος - μουσειολόγος

ΙΟΥΛΙΑ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΟΥ, αρχαιολόγος - μουσειολόγος

ΡΕΝΑ ΒΕΡΟΠΟΥΛΙΔΟΥ, αρχαιολόγος

Γενική επιμέλεια:

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΝΑΛΠΑΝΤΗΣ, αρχαιολόγος

Επιμέλεια εντύπου:

ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΛΙΜΠΕΡΗ, καλλιτέχνης πλαστικών τεχνών

Τυπογραφική επιμέλεια, παραγωγή:

ΘΩΜΑΣ ΓΚΙΝΟΥΔΗΣ

ISBN: 960-86447-5-5

Copyright©2004 Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα συγχρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση,
Γ΄ Κ.Π.Σ., Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Πολιτισμός»

Πληροφορίες για τον/την εκπαιδευτικό

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Γνωρίζω τις βυζαντινές εικόνες» σχεδιάστηκε από τα Εκπαιδευτικά Προγράμματα του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού και απευθύνεται σε μαθητές προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας. Έχει συνολική διάρκεια μιάμιση ώρα περίπου και πραγματοποιείται στη 10η αίθουσα της μόνιμης έκθεσης του Μουσείου, η οποία έχει τίτλο «Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο» και αναφέρεται στη μεταβυζαντινή περίοδο (1453-19ος αι.). Είναι σχεδιασμένο έτσι ώστε να μπορούν και οι εκπαιδευτικοί να το υλοποιούν μόνοι τους με την τάξη τους στο Μουσείο. Όλο το απαιτούμενο υλικό περιέχεται μέσα σε βαλιτσάκι, το οποίο διατίθεται προς δανεισμό από τα Εκπαιδευτικά Προγράμματα του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού έπειτα από τηλεφωνική συνεννόηση και επιστρέφεται με την ολοκλήρωση της επίσκεψης.

Το παρόν έντυπο απευθύνεται στους εκπαιδευτικούς που πρόκειται να πραγματοποιήσουν το εκπαιδευτικό πρόγραμμα με την τάξη τους και δημιουργήθηκε με στόχο:

- να παρουσιάσει το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Γνωρίζω τις βυζαντινές εικόνες»
- να προτείνει δραστηριότητες πριν και μετά την επίσκεψη και
- να δώσει γενικές πληροφορίες για θέματα που σχετίζονται με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

Συμπληρωματικά διοργανώνονται ενημερωτικά σεμινάρια στο Μουσείο για την καλύτερη δυνατή αξιοποίηση του παρεχόμενου υλικού. Η παρακολούθηση των σεμιναρίων κρίνεται απαραίτητη για τους εκπαιδευτικούς που σκοπεύουν να υλοποιήσουν το πρόγραμμα με τους μαθητές τους.

Η διεύθυνση του Μουσείου είναι:

Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

Λεωφόρος Στρατού 2,

Τ.Θ. 50047

540 13 Θεσσαλονίκη

τηλ. 2313 306400

email: mbp@culture.gr

Περιεχόμενα

1. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα	
«Γνωρίζω τις βυζαντινές εικόνες»	7
α) Παιδαγωγικές προϋποθέσεις	7
β) Επιδιώξεις	8
γ) Περιγραφή	9
2. Πριν από την επίσκεψη	12
3. Μετά την επίσκεψη	17
4. Γενικές πληροφορίες	22
α) Η έννοια του μουσείου	22
β) Το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού	23
γ) Η αίθουσα «Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο»	23
δ) Οι εικόνες στις οποίες βασίζεται το εκπαιδευτικό πρόγραμμα	26
5. Βιβλιογραφία	35
5.1. Γενική βιβλιογραφία για τις βυζαντινές εικόνες ..	35
5.2. Βιβλιογραφία για τη βυζαντινή περίοδο για παιδιά	36

1. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Γνωρίζω τις Βυζαντινές Εικόνες»

α) Παιδαγωγικές προϋποθέσεις

Κατά τη νηπιακή ηλικία η ανάπτυξη του παιδιού είναι ταχύτερη και οι αλλαγές δραματικές. Κατά τη διάρκειά της εμφανίζονται, ως προς τη γνωστική ανάπτυξη, οι βασικές δομές της νοητικής λειτουργίας και αναπτύσσεται το μεγαλύτερο μέρος της γενικής νοημοσύνης. Επίσης στην περίοδο αυτή το παιδί αρχίζει να χρησιμοποιεί τη γλώσσα ως μέσο επικοινωνίας και καθοδήγησης των ενεργειών του. Γι' αυτό και το περιβάλλον στο οποίο ζει και από το οποίο αντλεί καθημερινά εμπειρίες έχει καθοριστική σημασία. Το βασικό ρόλο βέβαια ως προς αυτό έχουν η οικογένεια και το νηπιαγωγείο ή ο παιδικός σταθμός.

Όπως προκύπτει από τη μελέτη της βιβλιογραφίας, οι ποικίλες πολιτιστικές ενασχολήσεις είναι ένας από τους παράγοντες που επηρεάζουν θετικά την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη. Έτσι το μουσείο μπορεί να συμβάλει με τρόπο ουσιαστικό στον εμπλουτισμό του περιβάλλοντος του νηπίου.

Η απλή επίσκεψη σε μουσείο με την οικογένεια ή το νηπιαγωγείο αποτελεί αυτή καθ' αυτή μια γόνιμη εμπειρία, καθώς το παιδί εξοικειώνεται με το χώρο αλλά και προσλαμβάνει, σε πρώτο επίπεδο, εικόνες και παραστάσεις, ακόμη και γνώσεις. Με τη συνδρομή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, όμως, το μουσείο μπορεί να αποτελέσει το πεδίο μιας ακόμη πιο εποικοδομητικής εμπειρίας: να παρέχει πνευματικά όπως και κατ' αίσθηση ερεθίσματα, ενθάρρυνση για πειραματισμό και παιχνίδι, κίνητρα για εξερεύνηση του περιβάλλοντος, γλωσσικά ερεθίσματα, ενθάρρυνση για δημιουργικές ενασχολήσεις και πρωτοτυπία. Ακόμη, μπορεί να ενισχύει τη δημιουργική μάθηση σε αντίθεση με τη μηχανική μνήμη. Είναι γενικά αποδεκτό ότι όλα τα παραπάνω εντάσσονται στους βασικούς παράγοντες που εγγυώνται την ολόπλευρη και ουσιαστική αναπτυξιακή πορεία του παιδιού προσχολικής ηλικίας.

Στο παραπάνω πλαίσιο το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού θεώρησε σημαντικό να συμπεριλάβει τα νήπια στις ομάδες κοινού στις οποίες απευθύνεται. Για το σκοπό αυτό σχεδιάστηκαν για τις δυο τελευταίες αίθουσες της μόνιμης έκθεσης τρία συνολικά εκπαιδευτικά προγράμματα, που μπορούν να υλοποιηθούν και από μαθητές της πρωτοσχολικής ηλικίας. Το ένα από τα τρία αυτά προγράμματα δημιουργήθηκε σε συνεργασία με το Τμήμα Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης της Παιδαγωγικής Σχολής Α.Π.Θ. στο πλαίσιο του μαθήματος της Μουσειακής Εκπαίδευσης.

Ως βασικές μέθοδοι επιλέχτηκαν η άσκηση στην παρατήρηση των αντικειμένων, με στόχο την ανάπτυξη της παρατηρητικότητας των μαθητών, όπως και η βιωματική προσέγγιση, που θεωρείται σημαντική από παιδαγωγική άποψη για την κατανόηση του υπό πραγμάτευση θέματος. Επίσης, κρίθηκε σκόπιμο τα παιδιά να εργαστούν χωρισμένα σε ομάδες, γιατί είναι γενικά αποδεκτό ότι η αλληλεπίδραση και η συνεργασία συμβάλλουν στην ουσιαστική ανάπτυξή τους. Τέλος, καθώς σ' αυτό το ηλικιακό στάδιο δεν έχει αναπτυχθεί ακόμη η αντίληψη της έννοιας του παρελθόντος, οι αναφορές σε αυτό γίνονται σε ένα πρώτο επίπεδο.

B) Επιδιώξεις

Στο πρόγραμμα επιδιώκεται οι μαθητές:

- ▶ να μάθουν να παρατηρούν τις θρησκευτικές εικόνες
- ▶ να εξοικειωθούν με τη μορφή των εικόνων και τις μορφές του Χριστού και της Παναγίας
- ▶ να αντιληφθούν ότι οι εικόνες της έκθεσης δημιουργήθηκαν στο παρελθόν
- ▶ να παρατηρήσουν ένα διαφορετικό τρόπο ντυσίματος, που ανήκει στο παρελθόν
- ▶ να προσεγγίσουν τη διαχρονικότητα της χρήσης των εικόνων
- ▶ να προσεγγίσουν το χώρο και την έννοια του μουσείου
- ▶ να μάθουν τους όρους «μουσείο», «πολιτισμός», «αγιογράφος», «χιτώνας» κ.α.

γ) Περιγραφή του εκπαιδευτικού προγράμματος

Οι εκπαιδευτικοί πηγαίνουν με την τάξη τους στη 10η αίθουσα της μόνιμης έκθεσης του Μουσείου με τίτλο «Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο» (εικ. 1). Χωρίζουν τους μαθητές σε τρεις ή τέσσερις ομάδες των 5-6 ατόμων, ανάλογα με το συνολικό αριθμό του τμήματος. Κάθε ομάδα παίρνει ένα

φάκελο, ο οποίος περιέχει τρεις φωτογραφίες εικόνων της έκθεσης με θέμα την Παναγία με το Χριστό (εικ. 2, 11-15, 17-19, σελ. 25-31). Στον ίδιο φάκελο υπάρχουν και δύο μικρότερες φωτογραφίες, καθεμιά από τις οποίες απεικονίζει μια μεμονωμένη μορφή από τις δυο μόνον εικόνες. Για παράδειγμα, ο ένας φάκελος περιέχει τις εικόνες 11, 12, 13 καθώς και τις λεπτομέρειες των εικ. 11 και 13). Τα παιδιά πρέπει να παρατηρήσουν αυτές και στη συνέχεια να τις αντιστοιχίσουν με τις μεγαλύτερες φωτογραφίες των εικόνων από τις οποίες προέρχονται. Στη συνέχεια ψάχνουν στην αίθουσα, για να εντοπίσουν τις αυθεντικές εικόνες των φωτογραφιών.

Εικόνα 1
Γενική άποψη της 10ης αίθουσας της μόνιμης έκθεσης του Μουσείου «Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο»

Αφού βρεθούν όλες οι εικόνες, οι μαθητές συγκεντρώνονται μπροστά στην Παναγία Γαλακτοτροφούσα (εικ. 2). Ακολουθεί συζήτηση του εκπαιδευτικού και της τάξης με βάση την εικόνα.

Ερωτήσεις που μπορούν να γίνουν στο στάδιο αυτό είναι:

- ▶ Πόσα πρόσωπα απεικονίζονται στην εικόνα;
- ▶ Μπορείτε να καταλάβετε ποιος είναι ο καθένας; (η Παναγία, ο Χριστός και δύο άγγελοι)
- ▶ Τι κάνει ο Χριστός;
- ▶ Τι κάνει η Παναγία;
- ▶ Ελάτε να περιγράψουμε τα ρούχα της Παναγίας και του Χριστού (ονομάζονται χιτώνες)
- ▶ Σκεφτείτε τα ρούχα που φοράτε σήμερα. Σε τι μοιάζουν με αυτά που βλέπετε; Σε τι διαφέρουν;
- ▶ Τι φοράει στο κεφάλι η Παναγία; (στέμμα). Ποιοι το κρατούν; (2 άγγελοι)
- ▶ Γιατί φοράει η Παναγία το στέμμα αυτό;
- ▶ Ελάτε να περιγράψουμε το στέμμα
- ▶ Παρατηρήστε το κεφάλι του Χριστού και της Παναγίας. Τι έχουν γύρω από αυτό; (φωτοστέφανο)
- ▶ Με τι χρώμα απεικονίζεται το φωτοστέφανο;
- ▶ Ποιοι έχουν φωτοστέφανο γύρω από το κεφάλι τους; Γιατί;
- ▶ Ποιος μπορεί να ζωγράφιζε αυτή την εικόνα; (ένας αγιογράφος)
- ▶ Πότε πιστεύετε ότι μπορεί να ζωγραφίστηκαν αυτές οι εικόνες; (αναφορά στο παρελθόν)
- ▶ Πού έχετε δει τέτοιες εικόνες; (στο σπίτι, στην εκκλησία)
- ▶ Πώς τις χρησιμοποιούμε εμείς σήμερα; (αναφορά στη λατρευτική χρήση και αντιστοιχία με το σήμερα).

Αφού ολοκληρωθεί η συζήτηση και απαντηθούν τυχόν απορίες, οι μαθητές επιστρέφουν και πάλι στις ομάδες τους. Σε κάθε ομάδα δίνεται μια από τις εικόνες που παρατήρησαν σε μορφή παζλ, το οποίο προσπαθούν να συναρμολογήσουν. Στη συνέχεια κάθε παιδί μπορεί να διαλέξει μια από τις εικόνες που επεξεργάστηκε η ομάδα του και να προσπαθήσει να τη ζωγραφίσει σε ένα λευκό χαρτί με τις ξυλομπογιές που περιέχονται μέσα στο βαλιτσάκι.

Εικόνα 2
Παναγία Γαλακτοφούσα, 1784

2. Πριν από την επίσκεψη

Εικόνα 3
Γενική άποψη του αίθριου του
Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

Η προετοιμασία για τη συμμετοχή των παιδιών στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα έχει ιδιαίτερη σημασία, γιατί συμβάλει στην επίτευξη του πρώτου και βασικού στόχου, που είναι η σταδιακή αλλά και ουσιαστική εξοικείωσή τους με το μουσείο τόσο από άποψη χώρου όσο και από την άποψη του ρόλου και της σημασίας του.

Η προετοιμασία πραγματοποιείται στο χώρο της σχολικής τάξης. Το περιεχόμενό της προτείνεται να επικεντρωθεί σε θέματα όπως τι είναι γενικά ένα μουσείο (ο χώρος όπου βρίσκονται τα πράγματα των ανθρώπων που έζησαν πριν από εμάς, των προ-προ-προ-προ-παππούδων μας) και ποιο συγκεκριμένο μουσείο θα επισκεφτούν τα παιδιά (το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού). Σχετικές πληροφορίες προς ενημέρωση του εκπαιδευτικού παρατίθενται στο τρίτο μέρος του εντύπου. Επίσης, είναι σημαντικό να συζητηθεί τι θα κάνουν εκεί και πώς θα συμπεριφερθούν.

Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης τα παιδιά μπορούν να

Εικόνα 4
Γενική άποψη του Μουσείου
Βυζαντινού Πολιτισμού

ερευνούν, να παρατηρούν, να συνεργάζονται, να εκφράζουν τη γνώμη τους και να συμμετέχουν σε δραστηριότητες έχοντας, όμως, πάντα υπόψη τους τη μοναδικότητα των εκθεμάτων. Είναι βασικό να καταλάβουν πως ο τρόπος με τον οποίο κινούμαστε στο χώρο κάθε μουσείου καθορίζεται από την παρουσία των εκθεμάτων γύρω μας. Τα αντικείμενα του παρελθόντος είναι σπάνια, πολύτιμα για τις πληροφορίες που μας προσφέρουν και αναντικατάστατα, γεγονός που απαιτεί προσοχή και σεβασμό καθώς τα περιεργαζόμαστε. Για το λόγο αυτό είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσουν ότι κατά την επίσκεψη δεν αγγίζουμε τα αντικείμενα, για να μην προκληθεί ζημιά.

Αντίστοιχα διευκρινίζεται ότι καλό είναι να αποφεύγεται η κατανάλωση φαγητών και ποτών στο εσωτερικό του κτιρίου, ώστε ο χώρος να παραμένει καθαρός. Έτσι, μόλις οι μαθητές έρθουν στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, αφήνουν τις τσάντες, όπως και τα πανωφόρια τους, στο βε-

Εικόνα 5
Γενική άποψη της 2ης αίθουσας
της μόνιμης έκθεσης του Μουσείου
«Παλαιοχριστιανική πόλη και
κατοικία»

στιάριο. Εάν πρόκειται να κολατσίσουν στο Μουσείο, θα χρησιμοποιηθεί το αίθριο (εσωτερική αυλή εισόδου, εικ. 3).

Η προετοιμασία μπορεί να έχει τη μορφή συζήτησης με αφορμή μια αφήγηση σχετικά με το μουσείο. Στόχος είναι η ευαισθητοποίηση των παιδιών ως προς την ιδιαιτερότητα του χώρου και παράλληλα η καλλιέργεια κατάλληλης συμπεριφοράς. Ως αφετηρία για μια τέτοια συζήτηση μπορούν να λειτουργήσουν διάφορα λογοτεχνικά κείμενα και βιβλία. Για παιδιά νηπιακής ηλικίας προτείνεται ενδεικτικά το βιβλίο «Ο μικρός Ερμής» του Ευγένιου Τριβιζά, εκδόσεις Μίνωας, Αθήνα 2001. Μετά την ανάγνωση από τον εκπαιδευτικό μπορεί να ζητηθεί από τα παιδιά να εκφράσουν τις πρώτες αυθόρμητες αντιδράσεις τους σχολιάζοντας το περιεχόμενό του και συνδέοντάς το με τις δικές τους εμπειρίες. Με ερέθισμα ερωτήσεις όπως «γιατί κρέμασαν όλες αυτές τις επιγραφές γύρω από το μικρό Ερμή στο μουσείο;», «γιατί δεν επιτρέπεται κανείς να πειράξει το μικρό Ερμή στο μουσείο;», «μέσα στο μουσείο ανάμεσα σε τόσους πολλούς

επισκέπτες πώς θα πρέπει να φερθούμε;» συζητάμε με τα παιδιά τι μπορούμε να κάνουμε στο μουσείο, τι δεν μπορούμε και γιατί.

Η προετοιμασία μπορεί επίσης να γίνει με τη μορφή συζήτησης κατά την οποία ο εκπαιδευτικός απευθύνει στα παιδιά ερωτήσεις, χρησιμοποιώντας φωτογραφίες μουσείων και αντικειμένων που υπάρχουν σε ένα μουσείο και γενικά σχετικό εποπτικό υλικό. Ο εκπαιδευτικός μπορεί για το σκοπό αυτό να αναπαραγάγει και να δείξει στους μαθητές τις φωτογραφίες από το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού που υπάρχουν στο παρόν έντυπο (εικ. 1, 3-6), εννοείται, όμως, ότι είναι στη δική του ευχέρεια να συγκεντρώσει και πρόσθετο υλικό. Για τη φάση της προετοιμασίας ενδείκνυται επίσης το κουκλοθέατρο ή το θέατρο σκιών, επειδή τα παιδιά τα παρακολουθούν με προσήλωση αλλά και επειδή η συμμετοχή τους, εφόσον ζητηθεί, είναι αυθόρμητη και ενεργή. Για παράδειγμα, μπορούν οι φιγούρες να συζητούν μεταξύ τους για την επίσκεψη στο Μουσείο και ενδια-

Εικόνα 6
Γενική άποψη της 6ης αίθουσας της
μόνιμης έκθεσης του Μουσείου
«Το Βυζαντινό κάστρο»

μέσως ή στη συνέχεια να έρχονται σε διάλογο με τα παιδιά ρωτώντας τη γνώμη τους.

Ως ομαδική δραστηριότητα μπορεί να χρησιμοποιηθεί ένα παιχνίδι με βάση το όνομα του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού: ο εκπαιδευτικός έχει γράψει ολόκληρο το όνομα με χρωματιστούς μαρκαδόρους πάνω σε ένα μεγάλο κομμάτι χαρτόνι. Επίσης το έχει γράψει άλλη μια φορά, με τη μορφή μεμονωμένων γραμμάτων από χαρτόνι που έχουν παρόμοιες διαστάσεις με τα προηγούμενα. Κάθε «ελεύθερο» γράμμα μπορεί να στερεωθεί με velcro πάνω στο αντίστοιχό του πάνω στο χαρτόνι. Τα παιδιά πρέπει να αντιστοιχίσουν το γράμμα με τη σωστή του θέση πάνω στο χαρτόνι. Στόχος είναι τόσο να εξασκηθούν ως προς το σχήμα και τη μορφή του κάθε γράμματος, δεξιότητα που έχουν ήδη αρχίσει να αναπτύσσουν στην ηλικία αυτή, όσο και να εξοικειωθούν με το όνομα του Μουσείου και τις μεμονωμένες λέξεις που το αποτελούν.

3. Μετά την επίσκεψη

Οι παρακάτω δραστηριότητες πραγματοποιούνται μετά την επίσκεψη και αποσκοπούν στην αξιοποίηση της όλης εμπειρίας. Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να επιλέξουν κάποιες από αυτές και να τις εφαρμόσουν μέσα στην τάξη ανάλογα με το χρόνο που έχουν στη διάθεσή τους:

α) Φύλλα δραστηριοτήτων

Τα φύλλα δραστηριοτήτων υπάρχουν στο παρόν έντυπο για τον εκπαιδευτικό. Κάθε μαθητής εργάζεται στο δικό του φύλλο, άρα ο εκπαιδευτικός θα χρειαστεί να αναπαραγάγει σε φωτοαντίγραφα το φύλλο ή τα φύλλα που έχει επιλέξει. Οι δραστηριότητες είναι οι εξής:

- ▶ τα παιδιά χρωματίζουν ένα ασπρόμαυρο χαρακτηριστικό (εικ. 7)
- ▶ τα παιδιά συμπληρώνουν κατά βούληση στοιχεία που έχουν αφαιρεθεί από μια εικόνα (π.χ. το χρώμα και τη διακόσμηση από το χιτώνα του Χριστού) (εικ. 8)
- ▶ σε μία λευκή σελίδα Α4 υπάρχει η αναπαραγωγή μιας Βυζαντινής εικόνας σε πολύ μικρές διαστάσεις. Τα παιδιά φαντάζονται την εκκλησία ή το σπίτι όπου βρισκόταν η εικόνα και το ζωγραφίζουν (εικ. 9).

β) Άλλες δραστηριότητες

- ▶ συζήτηση-εμπέδωση. Ο εκπαιδευτικός και οι μαθητές είναι καθισμένοι σε κύκλο και συζητούν για την όλη εμπειρία. Ενδεικτικές ερωτήσεις που μπορούν να γίνουν από τον εκπαιδευτικό είναι οι εξής: πού πήγαμε, τι είναι ένα μουσείο, ποιο μουσείο επισκεφτήκαμε εμείς, τι κάναμε εκεί, πώς σας φάνηκε, τι θυμάστε, τι σας έκανε εντύπωση. Η συζήτηση, για να γίνει σαν παιχνίδι, μπορεί:
 - να πάρει τη μορφή τηλεφωνικής συνδιάλεξης ανάμεσα στον εκπαιδευτικό και τους μαθητές (ο δάσκαλος μιλά για λίγο με κάθε μαθητή)
 - να γίνει με τη βοήθεια του κουκλοθέατρου (οι κούκλες συζητούν μεταξύ τους και ρωτούν ενδιαμέσως τα παιδιά)

Εικόνα 7

Φύλλο δραστηριότητας 1: ασπρόμαυρο χαρτακι που θα χρωματίσουν οι μαθητές (Παναγία Οδηγήτρια, 1816)

Εικόνα 8

Φύλλο δραστηριότητας 2: τα στοιχεία που έχουν αφαιρεθεί από την εικόνα πρέπει να συμπληρωθούν από τους μαθητές (Παναγία Ένθρονη Βρεφοκρατούσα με αγίους, 18ος αι.)

Εικόνα 9

Φύλλο δραστηριότητας 3: αναπαραγωγή μιας εικόνας σε μικρή διάσταση, όπου τα παιδιά θα πρέπει να φανταστούν το χώρο μέσα στον οποίο βρίσκεται (Παναγία Οδηγήτρια, 1816)

- να βασιστεί σε εποπτικό υλικό: φωτογραφίες του Μουσείου, κάρτες από το πωλητήριο
- ▶ τα παιδιά παρατηρούν μια από τις εικόνες και τη ζωγραφίζουν σε ένα φύλλο χαρτί
- ▶ κατασκευή κολάζ με βάση υλικό που να αφορά το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού ή και γενικά τα μουσεία (κάρτες, φωτογραφίες, εικόνες από εφημερίδες και περιοδικά)
- ▶ ρυθμικό και κινητικό παιχνίδι με την επανάληψη λέξεων π.χ. μου-σεί-ο, βυ-za-ντι-νό, α-να-σκα-φή.
- ▶ τα παιδιά ακούν και μαθαίνουν το τραγούδι «Μες στο Μουσείο» από το δίσκο «Εδώ Λιλιπούπολη» (μουσική: Ν. Κυπουργού, Β. Μαραγκόπουλου, Λ. Πλάτωνος, στίχοι: Μ. Κριεζή, διευθύνει ο Μ. Χατζιδάκις. MINOS-EMI.
- ▶ διαμόρφωση του «μουσείου της τάξης» μέσα στη σχολική αίθουσα. Ο εκπαιδευτικός φροντίζει να διαμορφώσει ευχάριστα κάποιο χώρο της αίθουσας χρησιμοποιώντας σε πρώτη φάση χαρτόνια ή ταμπλό από φελλό και ζωντανά χρώματα. Οι μαθητές μπορούν να αποφασίσουν το θέμα της έκθεσης και να φέρουν από ένα αντικείμενο για τη δημιουργία της στην τάξη ή να φέρουν και να εκθέσουν τις προσωπικές τους συλλογές. Αντίστοιχα μπορούν να εκθέσουν ζωγραφιές ή και κολάζ που θα φτιάξουν σχετικά με το θέμα
- ▶ πρόσκληση προς έναν ή περισσότερους γονείς, που διατηρούν κάποια συλλογή, να έρθουν στο σχολείο, για να την παρουσιάσουν στα παιδιά και να κουβεντιάσουν μαζί τους γι' αυτή.

4. Γενικές πληροφορίες

Οι πληροφορίες που ακολουθούν αφορούν θέματα που σχετίζονται με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα και τους στόχους του. Αποσκοπούν στη σφαιρική ενημέρωση των εκπαιδευτικών, η οποία αποτελεί προϋπόθεση για την ουσιαστική συμβολή τους σε όλα τα στάδια του προγράμματος.

α) Η έννοια του μουσείου

Σύμφωνα με το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM) το Μουσείο ορίζεται ως *«Οργανισμός μόνιμος, χωρίς κερδοσκοπικό χαρακτήρα, υποταγμένος στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξης της και ανοιχτός στο κοινό, ο οποίος αποκτά, συντηρεί, μελετά, κοινοποιεί και εκθέτει υλικές μαρτυρίες του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του με σκοπό τη μελέτη, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία».*

Υπάρχουν πολλά είδη μουσείων, όπως αρχαιολογικά, λαογραφικά, τέχνης, τεχνολογίας κ.α. Συγκεκριμένα τα αρχαιολογικά μουσεία, όπως είναι και το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, περιέχουν στις συλλογές τους αντικείμενα του παρελθόντος για λόγους προστασίας, συντήρησης, μελέτης και έκθεσης. Τα αντικείμενα μπορεί να προέρχονται από ανασκαφές, από δωρεές ή από αγορές που έχει πραγματοποιήσει το μουσείο. Αρχικά συντηρούνται, έπειτα μελετώνται, καταγράφονται και στη συνέχεια αποθηκεύονται στις αποθήκες του μουσείου. Από το σύνολό τους κάποια μόνο επιλέγονται για να εκτεθούν.

Στις εκθέσεις, μέχρι πριν από μερικά χρόνια, τα αρχαιολογικά αντικείμενα αντιμετωπίζονταν απλώς ως αντικείμενα τέχνης με επακόλουθο την παρουσίασή τους με ένα επίπεδο τρόπο κατά είδος και τυπολογία. Σήμερα, αντιθέτως, τα αντικείμενα αντιμετωπίζονται ως φορείς πληροφοριών για την εποχή και την κοινωνία που τα παρήγαγε και εντάσσονται σε θεματικές ενότητες, τις οποίες σχολιάζουν με τη βοήθεια πληροφοριακού υλικού. Με αυτό τον τρόπο οι εκθέσεις αποκτούν εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό χαρακτήρα και η εμβέλειά τους στο ευρύ κοινό είναι μεγαλύτερη, έχοντας και τη βοήθεια των νέων τεχνολογιών που έχουν ενταχθεί στη μουσειολογική πρακτική.

β) Το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

Το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού λειτουργεί από το Σεπτέμβριο του 1994 και αποτελεί κέντρο διαφύλαξης, έρευνας και μελέτης των στοιχείων του βυζαντινού πολιτισμού που διασώζονται στο μακεδονικό χώρο και ιδιαίτερα στη Θεσσαλονίκη. Οι μόνιμες εκθέσεις του, που ολοκληρώθηκαν το 2004, παρουσιάζουν θέματα από όλο το φάσμα της βυζαντινής περιόδου καθώς και από τη μεταβυζαντινή εποχή. Παράλληλα με τις μόνιμες εκθέσεις λειτουργούν και περιοδικές, οι οποίες έχουν συγκεκριμένο θέμα και ορισμένη διάρκεια και περιλαμβάνουν εκθέματα του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού αλλά και άλλων μουσείων από όλο τον κόσμο. Ακόμη, το Μουσείο έχει εκδοτική δραστηριότητα και διοργανώνει επιστημονικές συναντήσεις, συνέδρια, διαλέξεις, καλλιτεχνικές εκδηλώσεις. Τέλος, τα εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά και νέους λειτουργούν καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς.

γ) Η αίθουσα «Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο»

Το πρόγραμμα «Γνωρίζω τις βυζαντινές εικόνες» πραγματοποιείται στην προτελευταία αίθουσα του Μουσείου, στην έκθεση «Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο». Θέμα της έκθεσης είναι η βυζαντινή κληρονομιά κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο, η οποία εκτείνεται χρονικά από την άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους (1830).

ι) Το θέμα: μεταβυζαντινή περίοδος και τέχνη

Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 από τους Οθωμανούς Τούρκους σήμανε το οριστικό τέλος της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Η υποδούλωση στους Τούρκους σκότισε στον ελληνικό αλλά και στους άλλους κατακτημένους λαούς της βαλκανικής τεράστια δημογραφική φθορά, ανυπολόγιστες υλικές καταστροφές, όπως και πνευματική και κοινωνική στασιμότητα σε σχέση με τις εξελίξεις που σημειώνονται στη Δύση στους ανάλογους τομείς.

Από την άλλη, η τουρκική κατάκτηση είχε ως επακόλουθο τη συνοχή του ελληνικού κόσμου καταργώντας τις φραγκικές ηγεμονίες, στις οποίες είχε κατακερματιστεί το Βυζάντιο μετά την Δ΄ Σταυροφορία (1204). Έτσι ο ελληνικός χώρος ενοποιείται υπό τους Οθωμανούς, ενώ αντίστοιχα ένα μικρότερο αλλά ζωτικό τμήμα του φραγκοκρατού-

μενου ελληνισμού (Κρήτη, Ιόνια νησιά, Κύπρος) ενοποιείται υπό τους Βενετούς.

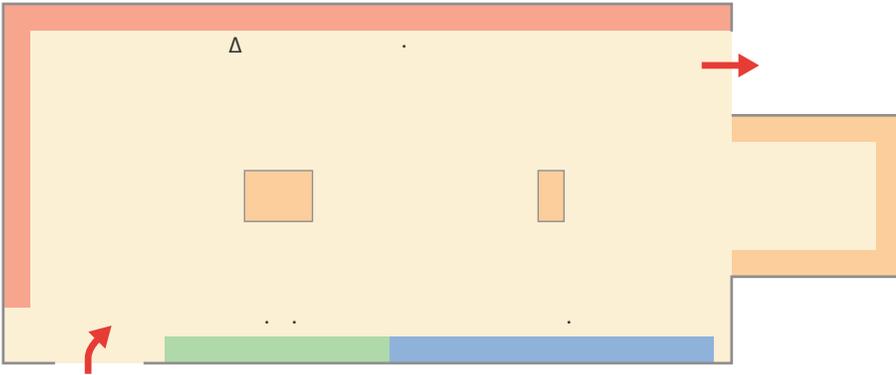
Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα για παιδιά προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας βασίζεται στη ζωγραφική της συγκεκριμένης εποχής, γι' αυτό και οι πληροφορίες που ακολουθούν αφορούν κατά κύριο λόγο το θέμα αυτό.

Η μεταβυζαντινή ζωγραφική είναι ζωγραφική κατεξοχήν θρησκευτική. Η εξέλιξή της είναι διαφορετική στις βενετοκρατούμενες και τις τουρκοκρατούμενες περιοχές και εξαρτάται από τις συνθήκες που επικρατούν. Στην περίπτωση των βενετοκρατούμενων περιοχών υπάρχει γενικά λιγότερη καταπίεση εκ μέρους των κατακτητών. Σημειώνεται οικονομική ανάπτυξη λόγω του εμπορίου, όπως και πολιτιστική άνθηση, που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην επαφή με τα πνευματικά και καλλιτεχνικά κινήματα της Δύσης (Αναγέννηση). Στην περίπτωση της Κρήτης όλα τα παραπάνω συνέβαλαν στη δημιουργία ενός πολιτιστικού φαινομένου ευρύτερης σημασίας. Το 15ο αιώνα διαμορφώνεται εκεί μια σχολή ζωγραφικής, που οι μελετητές έχουν ονομάσει «Κρητική Σχολή». Η Κρητική σχολή βασίζεται στην τέχνη των Παλαιολόγων, που είναι η τελευταία δυναστεία βυζαντινών αυτοκρατόρων, αλλά και σε στοιχεία της ιταλικής αναγεννησιακής ζωγραφικής του 14ου και 15ου αιώνα. Τα στοιχεία αυτά μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

- ▶ οι εκφράσεις των μορφών είναι έντονες και δραματικές, πιο «ανθρώπινες» σε σχέση με τη βυζαντινή τέχνη.
- ▶ η απόδοση των σωμάτων γίνεται αντίστοιχα με τρόπο πιο «φυσικό» από άποψη όγκων, χρωμάτων, σκιών και στάσεων.
- ▶ το ίδιο συμβαίνει με το τοπίο, που είναι πιο κοντά στην πραγματικότητα και έχει βάθος (προοπτική).
- ▶ οι συνθέσεις έχουν δράση και θεατρικότητα και είναι γενικά πιο θεαματικές απ' ό,τι στη βυζαντινή παράδοση.

Με την κατάληψη της Κρήτης το 1669 τόσο οι καλλιτέχνες όσο και τα έργα μεταναστεύουν στα Ιόνια νησιά, όπου δημιουργείται μια σχολή τοπικού χαρακτήρα.

Στις τουρκοκρατούμενες περιοχές αντίθετα, όπου οι κατακτητές είναι αλλόθρησκοι και δεν ευνοούν γενικότερα την ανάπτυξη των γραμμάτων και των τεχνών, δεν υπάρχει επαφή με τα κινήματα της Δύσης. Οι δύσκολες συνθήκες επιβάλλουν εσωστρέφεια και συντηρητισμό και το γεγονός τó έχει ως συνέπεια να παρατηρείται μεγαλύτερη προσκόλ-

Εικόνα 10
Κάτοψη της 10ης αίθουσας
«Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο»

ληση στη Βυζαντινή παράδοση. Έτσι οι μορφές αποδίδονται συμβατικά, «στυλιζαρισμένα» και τα τοπία είναι μονοδιάστατα και χωρίς βάθος. Οι εκφράσεις των προσώπων έχουν έντονη πνευματικότητα και είναι συγκρατημένες.

Έχει ειπωθεί χαρακτηριστικά ότι η ανατολική τέχνη «ανεβάζει τη γη στον ουρανό», με την έννοια ότι δίνει έμφαση στην πνευματική και όχι στην ανθρώπινη διάσταση των μορφών, ενώ ότι η δυτική τέχνη «κατεβάζει τον ουρανό στη γη» δίνοντας ανθρώπινη μορφή και ρόλους στα εικονιζόμενα πρόσωπα.

ii) Διάρθρωση

Η έκθεση ξεκινά με την ενότητα της θρησκευτικής ζωγραφικής. Οι εικόνες που βρίσκονται στο πλέγμα στα αριστερά της εισόδου και στον τοίχο απέναντι από την είσοδο (εικ. 10) παρουσιάζουν στην πλειοψηφία τους τη ζωγραφική των τουρκοκρατούμενων περιοχών. Στο ίδιο θεματικό πλαίσιο εκτίθενται τμήματα από τοιχογραφίες, στο βάθος της αίθουσας δεξιά, ενώ στα αριστερά γίνεται λόγος για την άνθηση του μοναχισμού στο χώρο της Μακεδονίας. Ο τοίχος στα δεξιά της εισόδου αφορά σε γενικές γραμμές τη ζωγραφική των βενετοκρατούμενων περιοχών. Στο μέσον του τοίχου αυτού υπάρχει μια ανεξάρτητη προθήκη με χαρακτηριστικά του 18ου –19ου αιώνα.

Οι βιτρίνες στο κέντρο της αίθουσας και στο μικρό υπερυψωμένο χώρο που βρίσκεται στο βάθος έχουν ως θέμα τη δημόσια λατρεία (άμφια, σκεύη, λειτουργικά χειρόγραφα και υφάσματα). Τέλος, στο διάδρομο εξόδου που οδηγεί στην τελευταία αίθουσα εκτίθενται αντικείμενα που σχετίζονται με πτυχές της ιδιωτικής ζωής. Γίνεται αναφορά στην ιδιωτική λατρεία (μικρές εικόνες, τάματα, σταυροί και

κοσμήματα με θρησκευτικά θέματα), στον καθημερινό βίο (αντικείμενα οικιακής χρήσης και κοσμήματα) και τέλος στην παραγωγή των εργαστηρίων κεραμικής (κεραμικά σκεύη και απορρίμματα κεραμικής επεξεργασίας).

δ) Οι εικόνες στις οποίες βασίζεται το εκπαιδευτικό πρόγραμμα

ι) Οι εικονογραφικοί τύποι των εικόνων με θέμα την Παναγία και το Χριστό

α) Παναγία Βρεφοκρατούσα Πλατυτέρα (εικ. 11)

Η Παναγία απεικονίζεται ολόσωμη, καθισμένη σε θρόνο, με το μικρό Χριστό στα γόνατά της, όπως στην εικόνα 11.

Εικόνα 11
Παναγία ένθρονη με αρχαγγέλους
και αγίους (Πλατυτέρα) και
λεπτομέρειες, 17ος-18ος αι.

Η ονομασία της Παναγίας ως «Πλατυτέρας» οφείλεται στο χαρακτηρισμό που της αποδίδεται στη λειτουργία του Μεγάλου Βασιλείου, «την σήν μήτραν θρόνον εποίησε και την σήν γαστέρα πλατυτέραν ουρανών απειργάσατο», [δηλ. «(ο Θεός) κατέστησε τη μήτρα σου θρόνον και την κοιλιά σου πλατυτέρα από τους ουρανούς»]. Συνήθως στέκονται εκατέρωθεν οι Αρχάγγελοι Μιχαήλ και Γαβριήλ.

Άλλοτε η Παναγία ως Πλατυτέρα αποδίδεται όρθια, ολόσωμη, κρατώντας το Θείο Βρέφος στην αγκαλιά της. Αυτό ισχύει στην περίπτωση της Θεοτόκου που απεικονίζεται ως κεντρική μορφή στην εικόνα 12. Στη συγκεκριμένη εικόνα πλαισιώνεται από την Αγία Άννα με την ίδια τη Θεοτόκο στην αγκαλιά της (αριστερά) και την Αγία Θέκλα (δεξιά).

Εικόνα 12
Αγία Άννα με Θεοτόκο,
Παναγία με Χριστό
και αγία Θέκλα, 17ος αι.

Εικόνα 13
Παναγία Οδηγήτρια και λεπτομέρεια,
16ος αι.

β) Παναγία Οδηγήτρια (εικ. 13, 14, 15)

Είναι ίσως ο πιο διαδεδομένος εικονογραφικός τύπος της Παναγίας στην ορθόδοξη τέχνη. Η Παναγία παριστάνεται όρθια, βρεφοκρατούσα και ελαφρώς στραμμένη προς τα αριστερά. Συνήθως η μορφή της απεικονίζεται από τη μέση και πάνω. Κρατά το μικρό Χριστό με το αριστερό της χέρι και υψώνει το δεξί κοντά στο στήθος, ενώ τα πρόσωπα μητέρας και γιου δεν εφάπτονται. Είναι ελαφρώς χαμογελαστή και η έκφρασή της αποπνέει αισιοδοξία και μεγαλείο. Σημαίνει τη Θεοτόκο της νίκης και της δόξας, αντίθετα με άλλους τύπους όπου η Παναγία είναι θλιμμένη, διαισθανόμενη το Θείο Πάθος.

Η ονομασία του τύπου αυτού οφείλεται στην ανάλογη εικόνα που υπήρχε στη Μονή των Οδηγών στην Κωνσταντινούπολη, την οποία πίστευαν ότι είχε ζωγραφίσει ο Ευαγγελιστής Λουκάς. Τη συγκεκριμένη εικόνα είχε στείλει από τα Ιεροσόλυμα η αυτοκράτειρα Ευδοκία στην κόρη της Πουλχερία, στην Κωνσταντινούπολη, τον 5ο αιώνα.

Εικόνα 14
Παναγία Βρεφοκρατούσα
(Οδηγήτρια) και λεπτομέρειες,
Β' μισό 15ου αι.

Εικόνα 15
Παναγία Οδηγήτρια και λεπτομέρεια,
χαρακτικό, 1816

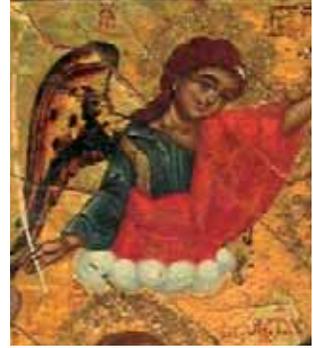
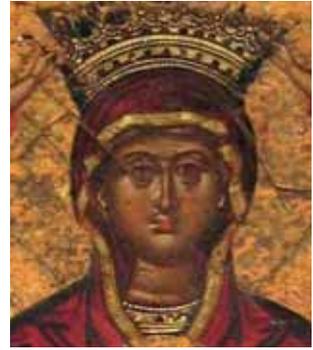
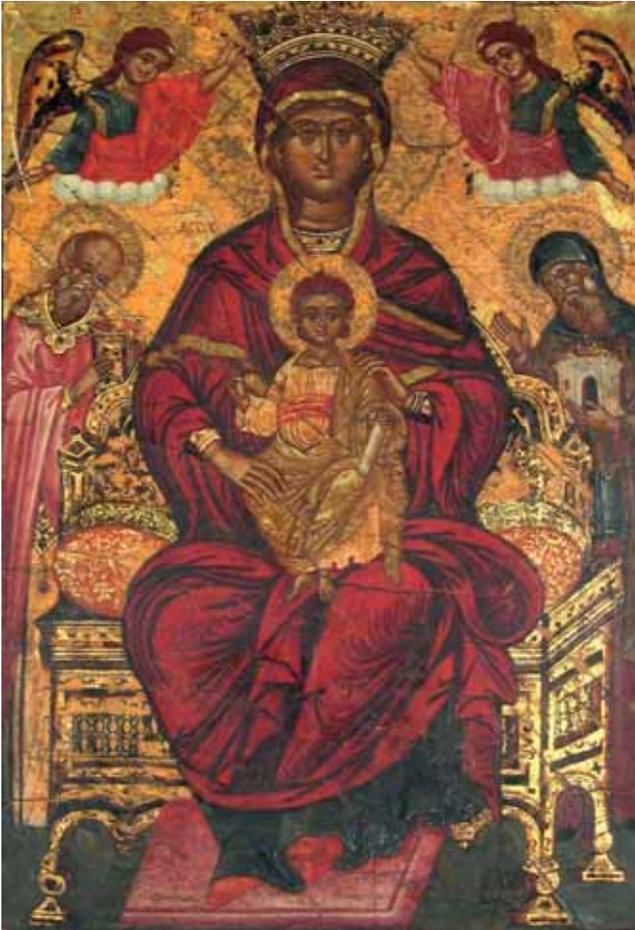
Εικόνα 16
Λεπτομέρεια από την εικόνα 2,
Παναγία Γαλακτοτροφούσα

γ) Παναγία Γαλακτοτροφούσα (εικ. 2 και λεπτομέρεια εικ. 16)

Η Παναγία καθιστή κρατά το Θείο Βρέφος, το οποίο θηλάζει από το μαστό της.

Τη σκηνή φαίνεται ότι ενέπνευσε το χωρίο του Ευαγγελιστή Λουκά («μακαρία η κοιλία η βαστάσασά σε και μαστοί ούς εθήλασας», δηλ. «ας είναι μακάρια η κοιλιά που σε κράτησε και οι μαστοί τους οποίους θήλασες») και ένα Πρωτευαγγέλιο του Ιακώβου, όπου λέγεται ότι το Θείο Βρέφος ήρθε και θήλασε από το μαστό της μητέρας του Μαρίας. Πρόκειται για εικονογραφικό τύπο που έχει μεγάλη διάδοση στη Βυζαντινή όπως και στη δυτική τέχνη.

Εικόνα 17
Παναγία ένθρονη με αρχαγγέλους
και αγίους και λεπτομέρειες,
17ος-18ος αι.

δ) Θεοτόκος η Βασίλισσα (εικ. 17)

Η απεικόνιση της Θεοτόκου ως βασίλισσας των ουρανών είναι γνωστή από τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες. Σ' αυτήν η Παναγία κάθεται σε πολυτελή θρόνο με το Χριστό στα γόνατά της και φορά στέμμα διακοσμημένο με μαργαριτάρια. Συνήθως απεικονίζονται δυο άγγελοι, ένας στα δεξιά κι ένας σ' αριστερά της, που την υπηρετούν, όπως στην προκειμένη περίπτωση που κρατούν το στέμμα. Είναι η «υψηλότερα των Ουρανών» και η «Κυρία των Αγγέλων».

Εικόνα 18
Παναγία «Άξιον Εστίν» και
λεπτομέρειες, 1790

ε) Παναγία «Άξιον Εστίν» (εικ. 18)

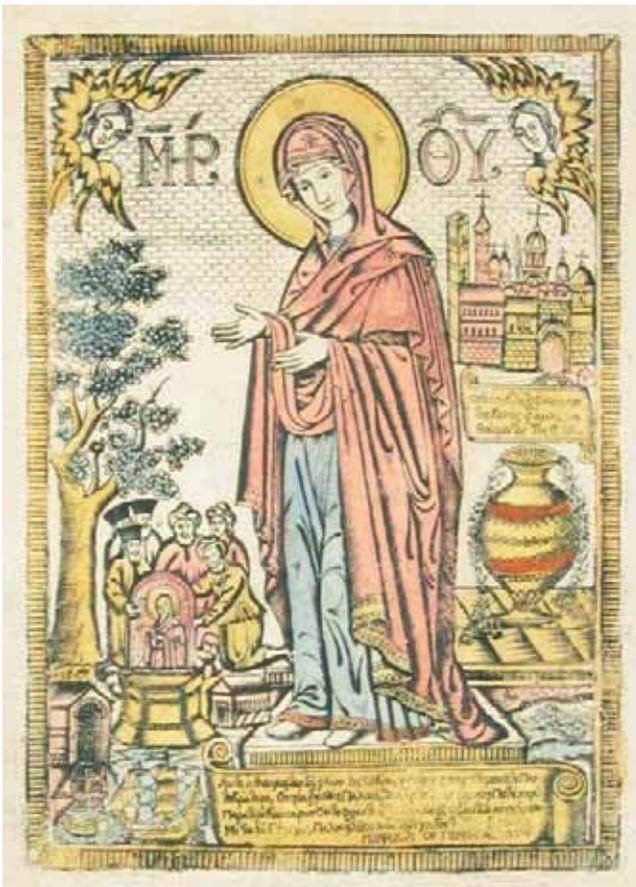
Ο εικονογραφικός αυτός τύπος παριστάνει τη Θεοτόκο να κρατά στην αγκαλιά της το Χριστό ως παιδί που παίζει. Η Παναγία φορά στέμμα το οποίο τοποθετούν στο κεφάλι της άγγελοι που πετούν ανάμεσα σε σύννεφα.

Ο τύπος αυτός λέγεται «Άξιον Εστίν», από το γνωστό ψαλμό «Άξιον Εστίν ως αληθώς μακαρίζεις σε την Θεοτόκον...». Σύμφωνα με την παράδοση, ο ψαλμός αυτός γράφτηκε από έναν άγγελο πάνω σε μια λίθινη πλάκα. Με βάση αυτόν δημιουργήθηκε η πρώτη εικόνα του συγκεκριμένου τύπου στο Άγιο Όρος, όπου βρίσκεται μέχρι σήμερα.

ii) Τα χαρακτηριστικά, μια διαφορετική τεχνική κατασκευής εικόνων

Τρεις από τις εικόνες που χρησιμοποιούνται στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα είναι χαρακτηριστικά (εικ. 15, 18 και 19). Ο όρος «χαρακτικό» σημαίνει όχι την ίδια τη χαραγμένη πλάκα αλλά την αποτύπωση που αφήνει μια χαραγμένη επιφάνεια (ξύλινη, μεταλλική, πέτρινη ή άλλη), όταν περαστεί με μελάνη και πιεστεί επάνω στο χαρτί ή σε άλλο παρεμφερές υλικό. Πρόκειται για ένα εικαστικό είδος που έχει εισαχθεί από τη Δύση. Το σημαντικό πλεονέκτημα των χαρακτηριστικών, χάρις στο οποίο διαδόθηκαν ευρέως, είναι ότι από μία πλάκα παράγονται πολλά αντίτυπα του ίδιου σχεδίου σε σύντομο διάστημα και με χαμηλό κόστος.

Τα χαρακτηριστικά που χρησιμοποιούνται στο πρόγραμμα είναι **χαλκογραφίες**, αποτελούν δηλαδή αποτυπώματα μιας

Εικόνα 19
Παναγία η Γερόντισσα,
έγχρωμο χαρακτικό, 1869

χάλκινης χαραγμένης επιφάνειας πάνω σε χαρτί. Απεικονίζουν άγια πρόσωπα και θρησκευτικές σκηνές αντιγράφοντας την εκκλησιαστική ζωγραφική και τις φορητές (ζωγραφισμένες) εικόνες, γι' αυτό και εντάσσονται στην κατηγορία των «χάρτινων εικόνων». Οι «χάρτινες εικόνες» ήταν περιζήτητες, γιατί ήταν φτηνές και μπορούσε να τις αποκτήσει ο καθένας για το εικονοστάσι του, ενώ τις φορητές εικόνες μπορούσαν να τις αγοράσουν μόνον οι εύπορες τάξεις.

5. Βιβλιογραφία

- Άλκπστις (1995), *Μουσεία και Σχολεία, Δεινόσαυροι κι Αγγεία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Εισαγωγικό κείμενο σχετικά με τη μεταβυζαντινή περίοδο στην αίθουσα «Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο».
- Θρησκευτική και Ηθική εγκυκλοπαίδεια (1966), 8ος τόμος, Αθήνα.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (1974), τ. 10, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (1975), τ. 11, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
- Καλοκύρη, Κ. (1972), *Η Θεοτόκος εις την εικονογραφίαν Ανατολής και Δύσεως*, Πατριαρχικών Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη.
- Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, Μουσειολογική Μελέτη Αιθουσών «Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο» και «Ανακαλύπτοντας το παρελθόν» (2003), Θεσσαλονίκη.
- Παπαστράτου, Ν. (1986), *Χάρτινες Εικόνες, Ορθόδοξα Θρησκευτικά Χαρακτικά, 1665 – 1899*, τ. 1, Αθήνα.
- Παρασκευόπουλος, Ι. Ν., (1985) *Εξελικτική Ψυχολογία- Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη ως την ενηλικίωση*, τ. 2, Αθήνα.
- Χατζηδάκης, Μ. (1987), *Έλληνες Ζωγράφοι μετά την Άλωση (1450-1830)*, τόμος 1, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα.

5.1. Βιβλιογραφία για τη Βυζαντινή τέχνη

- Cormack, R., (2000), *Byzantine Art*, Oxford University Press, Oxford.
- Delvoe, Ch., (1994) *Βυζαντινή Τέχνη*, Παπαδήμας, Αθήνα.
- Ducellier, A., (1986) *Byzance et le monde Orthodoxe*, Armand Colin, Paris.
- Grabar, A., (1966) *L'Age d'or de Justinien -De la mort de Theodose a l'Islam*, Gallimard, Paris.
- Grabar, A., (1966) *Le premier Art Chretien*, Gallimard, Paris.
- Guillou, A., (1996), *Ο Βυζαντινός Πολιτισμός*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Krautheimer, R., (1991) *Παλαιοχριστιανική και Βυζαντινή αρχιτεκτονική*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα.
- Αχειμάστου-Ποταμιάνου, Μ. (1994) *Βυζαντινές Τοιχογραφίες*, Ελληνική Τέχνη, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
- Αχειμάστου-Ποταμιάνου, Μ. (1998) *Εικόνες του Βυζαντινού Μουσείου Αθηνών*, Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα.
- Βαμπούλης, Π., (1992) *Βυζαντινή Διακοσμητική*, Αστήρ, Αθήνα.
- Βοκοτόπουλος, Π. Λ., (1995) *Βυζαντινές Εικόνες*, Ελληνική Τέχνη, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
- Γαλαβάρης, Γ., (1995) *Ζωγραφική Βυζαντινών Χειρογράφων*, Ελληνική Τέχνη, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
- Οι θησαυροί του Αγίου Όρους-Εικονογραφημένα Χειρόγραφα*, τ. Α΄-Δ΄

- (1973-1991) Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
- Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο*, (2002) κατάλογος έκθεσης, Θεσσαλονίκη, Λευκός Πύργος, Οκτώβριος 2001-Ιανουάριος 2002, επιστ. επιμέλεια Δ. Παπανικόλα-Μπακιρτζή, Υπουργείο Πολιτισμού, Αθήνα.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Ζ΄-Θ΄, (1979/80) Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
- Χατζηδάκη, Ν., (1994) *Βυζαντινά Ψηφιδωτά*, Ελληνική Τέχνη, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.

5.2. Βιβλιογραφία για τη Βυζαντινή περίοδο για παιδιά

- Δούκα Μ., Ένας Άγγελος μια Φορά ...Ταξίδι στις Βυζαντινές τοιχογραφίες της Κύπρου, Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη, Αθήνα.
- Καλαμαράς, Π., (2002) *Κόκκινη Κλωστή Δεμένη ...Το Παραμύθι των Υφασμάτων*, Καλειδοσκόπιο, Αθήνα.
- Κόλιας, Τ., (1998) ...απ' των Κάστρων τις Χρυσόπορτες, Καλειδοσκόπιο, Αθήνα.
- Μαρκόπουλος, Θ., (1999) Στο Σχολείο με ...χαρτί και καλαμάρι, Καλειδοσκόπιο, Αθήνα.
- Μαυροειδή-Παπαδάκη, Σ. (2003) *Ιστορίες από το Βυζάντιο Ι*, περίοδος 300-565 μ.Χ, Πατάκης, Αθήνα.
- Μαυροειδή-Παπαδάκη, Σ. (2003) *Ιστορίες από το Βυζάντιο ΙΙ*, περίοδος 610-1025 μ.Χ, Πατάκης, Αθήνα.
- Μαυροειδή-Παπαδάκη, Σ. (2003), *Ιστορίες από το Βυζάντιο ΙΙΙ*, περίοδος 900-1453 μ.Χ, Πατάκης, Αθήνα.
- Μυρογιάννη, Έ., (2002) 10 μικροί διάλογοι για ένα μουσείο, Καλειδοσκόπιο, Αθήνα.
- Ντεκάστρο, Μ., (1990) *Βυζαντινή τέχνη. Οδηγός για παιδιά*, Κέδρος, Αθήνα.
- Ντεκάστρο Μ., (1999) *Διαβάζοντας τις Βυζαντινές εικόνες*, Ακρίτας, Αθήνα.
- Ντεκάστρο, Μ., (1995) *Το Τέλος του Βυζαντίου*, Ακρίτας, Αθήνα.
- Σίνου, Κ., (1982) *Στην πόλη του Αϊ Δημήτρη*, Κέδρος, Αθήνα.
- Σταμπόγλη Ε., (1997) *Πρόσκληση σε γεύμα*, Καλειδοσκόπιο, Αθήνα.
- Χατζή, Γ., (1997) *Θεσσαλονίκη. Οδηγός για παιδιά*, Κέδρος, Αθήνα.
- Χατζή, Γ., (2000) *Αθήνα. Οδηγός για παιδιά*, Κέδρος, Αθήνα.

Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

Λεωφόρος Στρατού 2, Τ.Θ. 50047

540 13 Θεσσαλονίκη

τηλ. 2313 306400

email: mbp@culture.gr

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα συγχρηματοδοτήθηκε
από την Ευρωπαϊκή Ένωση,
Γ' Κ.Π.Σ., Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Πολιτισμός»

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

